

Eseu despre Literatura si Comunicare

Este literatura comunicare? Iata o intrebare pe care e normal sa ne-o punem, daca tinem seama de cele doua intelesuri esentiale ale comunicarii: a comunica ceva si a comunica cu cineva. Multi cercetatori considera ca scriitorul doar se exprima, si nu(se) comunica; ca in cazul comunicarii continuturilor sufletesti imagine, termenul de comunicare devine foarte aproximativ si doar metaforic. Informatia reala ar fi altceva. Se spune, asadar, ca o buna parte dintre scriitori nici nu-si propun sa comunice cu cititorii, ceea ce ii intereseaza este pur simplu sa-si exprime sentimentele si trairile in opere. Pe de alta parte, criticul Mihail Ralea afirma contrariul: "Oricit se sustine intr-o estetica ideala ca artistul creeaza pentru el insusi fiindca are ceva de spus, in realitate el scrie pentru o societate data, adica pentru un anumit public." Chiar daca se admite ca literatura este o comunicare, ea ramane a fi una mai putin obisnuita. Textul literar, prin structura sa, se deosebeste de simpla informatie. El permite transmiterea unui ansamblu de "informatii" cu neputinta de comunicat prin mijloacele limbajului comun. In opinia poetului Robert Frost, poezia este mijlocul prin care oamenii li se vorbeste despre lucruri pe care ei le cunosc, dar nu au cuvinte sa le numeasca.

Exista, prin urmare, si o comunicare artistica- transmitere a mesajului artistic de la creator la receptor prin intermediul operei de arta. Comunicarea artistica/literara este posibila numai daca opera de arta/literara poate fi decodata de receptor, daca are o structura creata pe baza ansamblului experientei artistice si sociale, comune atat creatorului, cit si receptorului.

Din antichitate pana in prezent se incearca definirea specificului literar, stabilirea unor criterii precise de disociere a literaturii de " nonliteratura" sau "pseudoliteratura". Estetica clasicista a propus conceptul de belles lettres ("scrierii frumoase"), care deosebeste literatura de celelalte manifestari verbale scrise prin calitatea limbajului folosit, adica prin scrisul "frumos", "onorat", "calofil" cu artificii retorice improprii exprimarii obisnuite. Literatura, asadar, a fost si mai este considerata arta a cuvintului, un limbaj deviat de la norma vorbirii comune. Roman Jakobson introduce notiunea de literaritate (literaturnost).

intr-o definitie din 1921 el spune: "Obiectul stintei literare nu este literatura, ci literaritatea, adica ceea ce face dintr-o opera data o opera literara". Jakobson e de parere ca literaritatea nu trebuie cautata in subiectul/tema/motivele unui text, ci in stilul/structura acestuia. Cu alte cuvinte, textul artistic se diferentiaza de celelalte tipuri de texte nu atat prin ce descrie, dar cum descrie. In opinia lui Jakobson, comunicarea verbala se transforma in una literara atunci cind ea contine un limbaj figurat (conotativ).

Limbajul figurat ii arata destinatarului ca el se afla in fata unui fenomen lingvistic care se evidentiaza pentru propria valoare. Mesajul se auto-oglindeste, atragind-i atentia receptorului care afla in fata unei comunicari neobisnuite. Literaritatea apare, astfel, ca o abatere de la norma vorbirii obisnuite, abatere ce declanseaza in cititor efecte emotionale, estetice. Teoria lui Jakobson nu poate fi insa acceptata astazi. In primul rind, literaritatea nu mai poate fi confundata cu limbajul figurat/conotativ. Poezia actuala utilizeaza deseori un limbaj tranzitiv, lipsit de figuri, apropiat de cel

al prozei. Arta cuvintului inseamna pentru unii capacitatea de a oferi cit mai multe idei in cit mai putine cuvinte, ceea ce nu presupune neaparat existenta limbajului figurat. in al doilea rind, definitia literaturii ca limbaj figurat nu se potriveste nici prozei. Or, pe noi ne intereseaza un criteriu comun tuturor textelor literare. in al treilea rind, metaforele, metonimiile si alte figuri de stil pot fi intilnite si in limbajul uzual. si, in sfirsit literaritatea nu poate fi definita o data pentru totdeauna si fara a se tine seama de preferintele publicului. Principiile, conventiile care acorda sau nu calitatea de literaritate a unui text se modifica o data cu trecerea timpului: "Ceea ce e fapt literar pentru o epoca, va fi un fenomen lingvistic de viata sociala pentru alta. in Evul Mediu conceptul de literatura se confunda cu cel de literatura sacra. Criteriul de apriciere era moral si nu estetic. Astazi, pentru noi si textele profane sint literatura" (Iurii Tinianov). Pe de alta parte, fiecare dintre noi judeca textele in functie de niste norme cunoscute din scoala, din experiente lecturii, din sursele critice, astfel incit unii cercetatori ajung sa sustina ca literatura este ceea ce fiecare cititor crede ca este literatura.

Mai multi teoreticieni considera ca literaritatea consta in insolitare (ostranenie), procedeul introdus si comentat de Victor sklovski in felul urmator: "Daca examinam legile generale ale perceptiei observam ca actiunile, odata devenite obisnuite, se transforma in automatisme. Astfel, toate deprinderile noastre se refugiază in sfera incostientului si automatismului; cei care-si pot aminti senzatia pe care au avut-o cind au tinut pentru prima oara condeiul in mina sau cind au vorbit pentru prima oara intr-o limba straina si care pot compara aceasta senzatie cu cea pe care o incearca in momentul in care fac acelasi lucru pentru a mia oara, vor fi de acord cu noi... Asa trece viata, prefacindu-se in nimic. Automatizarea inghite lucrurile, hainele, nevasta si teama de razboi. Pentru a reda senzatia vietii, pentru a simti lucrurile, pentru a face ca piatra sa fie piatra, exista ceea ce se numeste arta. Scopul artei este de a produce o senzatie a lucrului, senzatia care trebuie sa fie o vedere, si nu doar o recunoastere. Procedeul artistic este un procedeu al insolitarii lucrurilor, un procedeu care face ca forma sa devina mai complicat, care sporeste dificultatea si durata perceptiei, fiindca procesul perceptiei in arta are un scop in sine si trebuie prelungit... Obiectele percepute de mai multe ori incep a fi percepute prin recunoastere: stim ca obiectul se gaseste inaintea noastra, dar nu-l mai vedem. De aceea nu putem sa spunem nimic despre el. in arta, eliberarea obiectului de automatismul perceptiv se stabileste prin diferite mijloace... Procedeul insolitarii la Tolstoi consta in aceea ca el nu denumeste obiectul cu numele sau, ci il descrie, ca si cum l-ar vedea pentru prima oara, reda fiecare intimplare, ca si cum s-a petrece pentru prima data; iar in descrierea obiectului nu foloseste numerele date in general partilor acestuia, ci apeleaza la denumirile partilor corespunzatoare ale altor obiecte.

Sa luam un exemplu in articolul E rusine, Tolstoi insoliteaza astfel notiunea de biciuire: "... oameni acre au incalcat legea sint despuaiati, trintiti la pamint si batuti cu nuiielele peste funs", iar citeva rinduri mai jos: "biciuiti peste fetele goale". Fragmentul este insotit de o remarca: "si pentru ce sa recurgi tocmai la acest mijloc prostesc si barbar de a pricinui durerea, si nu la un altu: de plina, sa fie intepati cu ace in urma sau intr-o alta parte a corpului, sa li se stringa miinile sau picioarele intr-o menghina..." "Biciuirea obisnuita este insolitata atit prin descrierea sa, cit si prin propunerea de a i se schimba forma, fara a-i schimba esenta. Tolstoi a descris cu ajutorul acestui procedeu toate

bataliile din Razboi si pace."

Se poate observa totusi ca sklovski ne propune un procedeu propriu nu numai literaturii, ci si altor arte si chiar ziaristicii. in concluzie, orice definitie a literaritatii este nesatisfacatoare pentru ca nu poate exprima cu exactitate specificul acesteia. "Dificultatea enorma a disocierii literar-neliterar nu consta in stabilirea unor categorii abstracte, ci in recunoasterea realitatii lor in materia vie a literaturii. Este greu de trasat o linie de demarcatie dintre literar si neliterar" (Andrian Marino).

Exista o prejudecata care isi are originile in opera lui Platon: literatura ar reprezenta doar niste fantasme, o gratuitate fara relevanta pentru cunoastere, deoarece nu exista decit intr-un imperiu al neadevarului si al umbrelor. Totusi, fiind o forma de manifestare a spiritului uman creator, literatura implica si un orizont al cunoasterii. Exista un domeniu al realitatii rezervat exclusiv cunoasterii artistice (Ce cunoastem din realitate prin intermediul operei), iar pe de alta parte, exista si o pozitie speciala a artei in raport cu aceeasi realitate, adica cum cunoastem.

Iliada, Odiseea, Cantecul Nibelungilor, Miorita, dincolo de valoare literara indiscutabila, inseamna pentru omul modern si o sursa autentica de cunoastere a unor modele fundamentale de viziune asupra conditiei umane. Trecutul poate fi cunoscut nu numai prin documente si arhive, dar si prin pictura, arhitectura, film si literatura. Iar pentru ca modalitatea noastra predilecta de reprezentare a cunoasterii ramine naratiunea, se poate spune ca noi cunoastem trecutul prin naratiuni. in acest sens nu exista o mare deosebire intre un scriitor si un istoric, pentru ca si unul si altul povestesc trecutul si nu-l reproduc cu exactitate.

Baumgarten face o distinctie neta intre cunoasterea oferita de arta si cea logica, datorata stiintei. in cunoasterea artistica rolul preponderent revine sensibilitatii si sentimentului. Aceasta cunoastere indistincta (spre deosebire de cea aparent clara si distincta a demersului rational) e datorata capacitatii artei de a exprima adevaruri imediate prin simboluri adresate nemijlocit sensibilitatii. in opinia lui Benedetto Croce, cunoasterea artistica se distinge printr-o modalitate proprie, prin care artistul reuseste sa dobindeasca informatii despre acea zona a realitatii, altfel nedetectabila, si sa ni le transmita prin intermediul operei. Obiectul cunoasterii artistice il constituie eul profund si reactiile acestuia fata de realitate. "Este o zona ce inglobeaza acel real care scapa investigarii rationale, dar pe care sensibilitatea noastra il semnaleaza asemeni unui radar. Literatura este mijlocul prin care accedem la esentialul din om, inapt pentru logica: visele, emotiile, dragostea, ura, speranta, angoasa, sensul vietii" (Ernesto Sabato). Literatura poate raspunde deci celor mai ascunse dileme ale existentei, dar, spre deosebire de filozofie sau stiinta, raspunde nu numai prin idei, ci si prin simboluri si mituri, prin mijloacele gindirii magice. Rolan Barthes considera ca literatura isi asuma multe domenii ale cunoasterii: " intr-un roman ca Robinson Crusoe exista cunostinte istorice, geografice, sociale, tehnice, botanice, antropologice (Robinson parcurge drumul de la natura la cultura). Daca, printr-un exces de barbarie, toate disciplinele noastre, cu exceptia unei ar trebui expulzate din invatamint, atunci ar trebui salvata doar disciplina literara, caci toate stiintele sint prezente in monumentul literar... pe de alta parte, cunoasterea pe care o antreneaza literatura nu este vreodata intreaga sau definitiva; literatura nu spune niciodata ca stie

ceva, ci ca stie cite ceva; sau mai degraba ca stie multe, ca stie foarte mult despre oameni... "in opinia lui Barthes, literatura nu foloseste pur si simplu limbajul, ci "il pune in scena". Cu alte cuvinte, ea ne atrage atentia ca prin limbaj cunoastem si ne propune sa meditam asupra faptului daca limbajul reflecta realitatea sau este si un mod de inventare a unui nou univers. Se poate chiar ca prin literatura cunoastem viitorul. Asa, cel putin, s-a intimplat cu contemporanii scriitorului Jules Verne, care "au calatorit" pe luna cu o nava cosmica inca in sec. 19. Acelasi Jules Verne, in Castelul din Carpati, roman a carui actiune este plasata in Transilvania anticipeaza televiziune. Literatura S.F. nu intimplator se mai numeste si literatura de anticipatie. intr-un stat dictatorial, in care libertatea indivizilor este ingradita, mult adevaruri, care nu pot fi spuse descis, se pot strecura in literatura prin alegorie, parabola, aluzie. Literatura, in acest caz, este una din putinele surse de cunoastere a starii reale a lucrurilor.

T.S. Eliot considera ca functia de transmitere a cunostintelor era mai pronuntata in poezia antica decit in poezia contemporana: "Georgicele lui Vergiliu sint poezie foarte frumoase si contin totodata cunostinte agricole foarte utile. Dar in zilele noastre pare imposibil sa scrii un tratat modern despre agricultura care sa aiba totodata valoare poetica". Astazi, constata Eliot, scopul de a transmite cunostinte il are mai mult proza. Iar criticul francez Roland Barthes sustine ca "scriitorul e o persoana a carei menire e nu de a da raspunsuri, ciu de pune lumii intrebari".

Literatura este considerata o lume a fictiunii, a inventiei si a imaginatiei. R. Wellek si A. Warren spun ca "un personaj de roman se deosebeste de o persoana din viata reala. El este facut numai din propozitii care il descriu sau i-au fost puse in gura de catre autor. El n-are trecut, n-are viitor si uneori n-are nici o continuitate in viata". Caracterul fictiv al lumii literaturii nu poate fi luat in discutie fara referire la conceptul de mimesis (imitatie). Pentru antici, arta este imitarea realitatii. Dupa Platon, lucrarile naturale sunt numai o imitatie, o umbra a ideilor, iar arta, ca imitatie a naturii, nu ar fi decit o imitatie a imitatiei, o umbra a undelor. Itrucit arta, ca imitatie, ar fi doar apanajul fantasmelor, care tin de pasiuni si de simturi si nu de ratiune, si care intuneca spiritul, Platon exclude arta din Republica lui ideala. Pentru Aristotel, dimpotriva, imitatiea este o virtute, iar poezia realizeaza o imitatie care patrunde mai adinc in esenta realitatii decit istoria. "Datoria poetului, spune Aristotel, nu e sa povesteasca lucruri intimplate cu adevarat, ci lucruri putind sa se intimple in marginile verosimilului si ale necesarului. "De aceea, poezia este menita sa infatiseze universal, iar istoria particularul. Ce trebuie retinut este ca mimesisul nu este nici pe departe transcriptie mecanica, plata a realitatii. Arta nu poate reproduce cu exactitate realitatea chiar daca isi propune acest lucru. Mimesisul nu inseamna o copie fotografica a naturii, ci o transfigurare artistica al carei imbold este realitatea. Iata de ce si romanele S. F. Ar putea fi considerate mimetice. Prozatorul american Kurt Vonnegut spunea: "Primul meu roman a fost clasat la genul S.F., desi eu scrisesem doar despre ceea ce vazusem in orasul meu real". Literatura fantastica/ S.F. este, bineinteles, mai "indepartata" de realitate decit literatura realista gen Rebreanu sau romanele istorice. Aceasta "indepartare" este insa conventionala, pentru ca prin temel care le abordeaza — ura, fidelitatea, gelozia, dragostea, destinul — literatura fantastica/S.F. se refera tot la lumea reala. Iar romanele realiste si cele istorice, chiar daca sunt mai "aproprate" de real, tot fictiune ramin. Literatura ca mimesis presupune implicit fictiunea. Ceea ce declanseaza insa fictiunea este lumea

inconjuratoare careia scriitorul nu i se poate sustrage. Se poate vorbi chiar despre un "adevar" al literaturii de tip mimetic, care, evident, nu trebuie confundat cu adevarul real. Iata o explicatie pe care ne-o da Eugene Ionesco: "intimplarile pe care autorul ni le povesteste sunt inventate si tocmai de aceea autorul nu minte. A minti inseamna a ascunde sau a incerca sa substitui o realitate altei realitati. inseamna a trisa, inseamna a nega sau a afirma niste lucruri cu un anumit scop., meschin ori generos din punct de vedere moral. Autorul nu inlocuieste un lucru cu altul, cum face mincinosul, el face un lucru care e lucrul acesta. Tocmai de aceea adevarul isi trage izvoarele din imaginar." P

Pe linga literatura ca mimesis (de fictiune) exista si o litaratura numita de frontiera (poezia didactica, memoriile, jurnalele intime, de calatorie, de bord, reportajele) in care fictiunea e discutabila. Memoriile, de exemplu, contin insemnari asupra evenimentelor petrecute in timpul vietii autorului si la care el a luat parte. Dar nici acest tp de literatura nu trebuie confundat cu realitatea din simplul motiv ca subiectivitatea autorilor o denatureaza pe aceasta din urma.

Lectura este contactul cititorului cu textul literar sau, asa cum spune criticul Georges Poulet, cu un alt: "Cind sunt absorbit de lectura, un eu secund pune stapinire pe mine si simte pentru mine". Termenul de "lectura" nu se potriveste insa formelor radiofonice si televizate de difuzare a literaturii. in aceste cazuri e mai bine sa folosim cuvintul "receptarea". Lectura si receptarea sunt, asadar, notiuni sinonime si inseamna contactul cu literatura.

In opinia teoreticianului Paul Cornea, lectura si receptarea sunt lucruri diferite. Lectura are a face cu "efectul produs" de text asupra destinatarului (de exemplu, X citeste un roman sau nu-i place), iar receptarea este o lectura activa si vizeaza reactia subiectului fara de text.

La baza teoriei moderne a lecturii sta ideea ca "fenomenul literar nu este numai textul, ci si cititorul sau si ansamblul de reactii posibile ale cititorului fara de text "(Michael Riffaterre) nu exista text decit daca exista un act de "lectura" si de "receptie" a textului. Doar lectura instituie, realizeaza si continua textul. Sensul nu apare decit odata cu lectura, in raport cu cititorul. "Ce este o carte pe care n-o citesti? Ceea ce nu este inca scris." (Maurice Blanchot)

A citi este o arta care depinde de experienta si cultura individului. Un cititor doct si mai experimentat va gasi in text valente pe care un cititor obisnuit nu le va lua in seamna. Iata un exemplu oferit de poetul american. T.S. Eliot: " intr-o drama de Shakespeare exista diferite niveluri de semnificatie. Pentru spectatorii cei mai simpli exsta trama, pentru cei mai reflexivi exista personajul si conflictul sau, pentru cei mai inclinati catre literatura exista cuvintele si constructia expresiei, penru cei mai sensibili din punct de vedere muzical exista ritmul si pentru spectatori de cea mai mare sensibilitate si inteligenta exista un semnificat care se revela in mod gradat. Ceea ce conteaza este ca nimeni nu este deranjat de prezenta a ceea ce nu intelege, ci, dupa posibilitatile sale naturale, se opreste la nivelul sau la nivelurile preferate".

Exista cazuri cind textul este in mod constient organizat de catre autor in vederea exprimarii, la

Referate

Referate, Comentarii, Eseuri, Caracterizari
<http://referatenoi.ro>

niveluri structurale diferite, a unor mesaje diferite. E un fel de comunicare stratificata pe care Iuri Lotman o numeste "semantica in mai multe trepte", intrucit sensul se schimba in functie de treapta la care se ridica lectura destinatarului. Exemplu ales de I. Lotman este vechiul Cuvint al Legii si al Gratiei al mitropolitului Ilarion. I. Lotman destinge nivelul de opozitie libertate/sclavie; apoi, prin semnificatul noilor semne si printr-o noua lectura a vechilor autori, opozitia crestinism/paginizm; dupa care ajunge la a treia treapta la opozitie nou/vechi, de care se leaga antiteza iertare/lege; si, in sfirsit, in contextul socio-politic al epocii, va opune viziunea culturala de la care lui Iaroslav celei din Bizant. Nu orice cititor, desigur, va reusi sa urce aceste trepte. I. Lotman reuseste pentru ca este un cititor avizat (critic si teoretician literar), adica un cititor care este el insusi produsul unor variate lecturi ce il fac mai competent decat cititorul obisnuit.

Din dorinta de a intelege felul in care e construit textul se naste interpretare-un proces prin care un text particular este demontat, percept in functionalitatea sa ca totalitate, investit cu sens si apreciat ca realizare estetica interpretarea este o descifrare, o explicatie post-factum a textului, care vine dupa lectura si receptare. in timp ce "lectura" si receptarea sunt manipulate de (dorinta), vizeaza (placerea) si sunt prevalente personale, interpretarea produce un comentariu ce vrea sa fie creditat cu (autoritate) de lumea literara si societate" (Paul Cornea). Cu alte cuvinte, citeste pentru tine, dar interpretezi pentru altii. in opinia scriitorului maghiar (Jonos Petőfi) exista trei tipuri de interpretare:

1. Interpretarea descriptiva (Ce contine un text dat si in ce forma?);
2. Interpretarea explicativa (De ce un text dat contine exact ceea ce contine?);
3. Interpretarea evaluativa (Ce tip de valoare trebuie atribuit textului?). Cu cititorul este mai experimentat si mai cultivat, cu atat si interpretarea sa trebuie luata mai in serios.

Notiunea de metaliteratura este una recenta si vrea sa cuprinda toate tipurile de discurs care au drept referinta literatura inasi. Pe de o parte, ae se inglobeaza textele literare care utilizeaza citeva procedee:

1. Intertextualitatea
2. Parodia
3. Citatul si motoul
4. Autoreferentialitatea

Metaliteratura este reflectia asupra literaturii sau/si rezultatul acestei reflectii.

Critica literara presupune comentarea, interpretarea si aprecierea Operelor literare. Principala sarcina a Criticii ar consta in descoperirea functionarii operei ca structura, in stabilirea valorii operei.

Teoria literaturii studiaza si pune la dispozitia criticii literare principiile, categoriile, criteriile creatiei literare si defineste genurile, speciile, curentele, stilul, versificatia etc. A. Warren imparte teoria literaturii in 2 domenii: unul presupune o abordare extrinseca (literatura si relatiile ei cu biografia, psihologia, societatea, ideile, celelalte aparte), celalalt o abordare intrinseca (genuri, specii, ritm,

stil, metru, imagine, simbol, metafora, mit).

Istoria literara este o disciplina preocupata de studiul evolutiei literaturii pe perioade sau de la origini pana la u anumita data. Tudor Vianu vorbeste despre o istorie interna (Stabilirea unor filiatii pur literare pentru a explica geneza autorilor, a operelor si a curentelor) si o istorie externa (care studiaza factorii extraliterari: documente sociale, culturale care au influentat configuratia operei). O problema pentru istoricul literar este distanta care il desparte de creatiile trecutului. Aceasta pentru ca personajele literare din clasicismul francez, de exemplu, au mult mai multe puncte comune cu cele istorice din epoca decit cu personajele literare ale sec.20

Intertextualitatea

Faptul ca literatura traieste din literatura, ca literatura "se face" cu literatura este astazi de domeniul evidentei. Scriitorul este, asa cum spune Adriano Marino, "livresc" prin definitie. A "acumulat" carti si produce carti. Astfel a aparut conceptul de intertextualitate. Pentru prima data il foloseste Mihail Bahtin intr-un studiu despre Dostoievskii (1929). Iulia Kristeva ne spune ca "orice" text se construiesc ca un mozaic de citate, orice text este absorbirea si transformarea unui alt text". Ideea este, asadar, ca orice text trece printr-un pre-text; Intertextualitatea nu trebuie confundata cu copierea, plagiatul. Ea presupune re-scrierea, transformarea, topirea tuturor elementelor preluate. A fi intertextual inseamna deci a "dialoga", a polemiza, a parodia, si nu a copia. Astfel, Nichita Stanescu este autorul a trei poeme (Oda in nici un fel de metru; Oda in metru antic). Dialogul cu celebrul poem eminescian sta sub semnul cautarii unui "alt-ceva".

Literatura despre literatura nu se reduce doar la istoria, critica si teoria literara. Ajungem astfel si la autoreferentialitatea. E vorba de textul care ne vorbeste despre sine, despre cum a fost creat. Prozatorul Gh. Craciun marturisea undeva ca este un prozator care a descoperit nevoia de a scrie nu de a povesti pentru a vedea cum poate fi ceva povestit exact.